

ÇARHNÂME

yan çarhacılar daha sonra ortadan kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmûs-ı Türkî, s. 509; Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 50, 96, 127, 165; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, I. Defter, s. 151; Mehmed Zaîm, *Târîh*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3270, vr. 226^a; Selânikî, *Târîh* (İpsirli), I, 401; Vâsîf, *Târîh* (İlgürel), s. 69; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Askerî Vaziyeti*, s. 222-223; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 203; a.m.f., *Kapukulu Ocakları*, I, 600; II, 256, 261, 263-264; Pakalın, I, 326.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

ÇARHNÂME

(چرخنامه)

XIII. yüzyıl mutasavvif-şairlerinden

Ahmed Fakih'e ait
dinî-süfîyâne mesnevi
(bk. AHMED FAKİH).

ÇARK

(bk. ÇARH).

ÇARMIH

Hıristiyanların

Hız. İsâ için söz konusu ettikleri,
tarihin çeşitli dönemlerinde uygulanan
bir idam şekli.

"Dört çivi" anlamında Farsça bir terkip olup (çehâr mîh) biri yatay, öteki dikey iki ağacın oluşturduğu haç şeklindeki darağacını ifade eder. Buna haç ve salib de denilmektedir.

Suçluyu ellerinden ve ayaklarından bağlamak veya çivilemek suretiyle idam etme şekli olan çarmıha germe olayı Romalılar'da yaygın olmakla birlikte daha önceleri Asurlular, Persler, Kartaca Feni-

kelileri, Mısırlılar ve Yunanlılar tarafından da uygulanmış, böylece halkın ibret alacağı, adaletin gücünün gösterileceği düşünülmüştür. Bu iş için önceleri sadece bir kazık kullanılıyor, mahkûm buna bağlanıp ölüme terk ediliyordu. Grekler ve Romalılar bunu değiştirerek suçlu köleleri, esirleri, yabancıları, aşağı sınıftan kimseleri ve ayrıca iğrenç suçlar işleyenleri cezalandırmak için çarmıha yaptılar. Bu tür cezalandırmada infaz yerinde bulunan kazığa bir tahta eklenecek çarmıh tamamlanmış oluyordu; suçlu tahtaya bağlanıyor, bazan kolları iki yana açılarak çarmıhın iki kanadına çivileniyordu. Romalılar'da çarmıha germe olayı onur kırıcı bir idam şekli olarak kabul edildiği için devlete isyan edenlerin dışında Roma vatandaşlarına uygulanmıyordu. Bu idam şeklinde genellikle suçlu kırbaçlandıktan sonra idam yerine tahtasını taşımaya zorlanırdı. İşlediği suç bir levha üzerine yazılarak boyuna asılır veya başkası tarafından önünde taşınırdı. Daha sonra bu levha başkalarına ibret olması için çarmıha gerilenin önüne tesbit edilirdi. Çarmıhlar şehir surları dışında kurulmakla beraber (İbrânîler'e Mektup, 13/12) işlek yollara, sık sık gidilen yerlere yakın olmasına özen gösterilirdi (Matta, 27/39, 55; Markos, 15/29, 35, 40; Luka, 23/35, 48, 49; Yuhanna, 19/20).

Milâdî I. yüzyılda Romalılar yahudi esirleri çarmıha germekteydiler. Tarihçi Josephus bununla ilgili çok sayıda olaydan bahsetmektedir. O dönemde idamlar için biri "T" şeklinde (daha sonraları "St. Anthony haçı" denilmiştir), diğeri eşit olmayan kollarından meydana gelen (daha sonra "Latin haçı" adını almıştır) iki tip çarmıh kurulmaktaydı. Hıristiyan inancına göre Hz. İsâ bu ikinci tip çarmıha gerilmiş ve başından çivilenmiştir (Markos, 15/26). Roma İmparatorluğu'nda uygulanan çarmıha germe İmparator Konstantin tarafından yasaklanmıştır.

Menşei Bâbil'e dayanan haça Mısır ve Suriye'de de eski zamanlardan beri tâzimde bulunulduğunu, hatta Budistler'in haça saygı gösterdiklerini ve milâdî tarihin başlangıcına doğru putperestlerin bazı âyinlerinde alınlarına haç işareti yaptıklarını belirterek aslında haçın Hıristiyanlık'la ilgisinin bulunmadığını ve bir putperest âdeti olduğunu ileri sürerler de vardır. Bunların iddiasına göre hıristiyan kutsal kitabında (Resullerin İşleri, 5/30, 10/39) İsâ Mesih'in bir ağaç üzerinde öldüğü bildirilmektedir. İlk olarak

Yunanca yazılan Yeni Ahid'in yukarıda belirtilen yerlerinde "ağaç" anlamındaki Yunanca *ksulon* kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime ve bazı tercümelerde geçen *stavros* kelimesi haça delâlet etmemektedir. Meşhur Yunan şairi Homeros *stavrosu* "alelâde bir sınık, direk veya tek bir odun parçası" anlamında kullanır ve kelime haç şeklini alan iki ağaç parçasını ifade etmez. Dolayısıyla İsâ Mesih'in idamı düz bir direk üzerinde gerçekleşmiştir.

Hıristiyanlar çarmıhın şeklini tartışırken İslâmiyet çarmıha gerilenin Hz. İsâ olmadığını belirtmektedir (en-Nisâ 4/157; ayrıca bk. İSÂ).

Hıristiyan sanatında İsâ Mesih'in çarmıha gerilmesinin tasvirleri V. yüzyılda başlamıştır. Tasvirlerin bu dönemden itibaren ortaya çıkmasında, o zamana kadar bu konuda çeşitli yorumların geliştirilmesi ve konsillerde bununla ilgili kararlar alınarak kilisenin tasvirin belirlenmesi etkili olmuştur (ayrıca bk. HAÇ).

BİBLİYOGRAFYA :

H. Marucchi, "Croix", *DB*, II/1, s. 1127-1134; *IDB*, I, 746-747; S. G. F. Brandon, "Cross", "Crucifixion", *DCR*, s. 217; Muhammad Din, "The Crucifixion in the Koran", *MW*, XIV (1924), s. 23-29; Goblet D'alviella Lewis Spence, "Cross", *ERE*, IV, 324-330; John Gamble, "Symbolism", a.e., XII, 136.

GÜNAY TÜMER

ÇÂRPERDİ

(چارپردی)

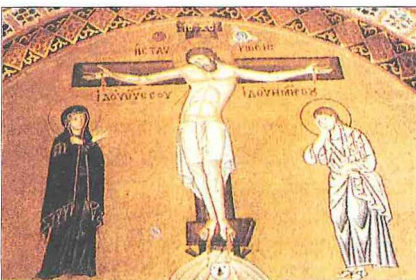
Ebü'l-Mekârim Fahrüddin Ahmed
b. el-Hasen b. Yûsuf
(ö. 746/1346)

Şâfiî fakihî ve dil âlimi.

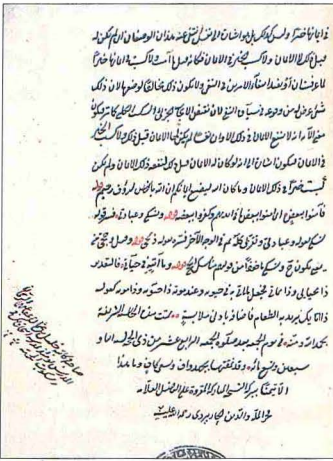
664 (1265) yılında doğdu. Arrân yöresinde bir yerleşim merkezi olan Çârperd'e (Cârberd) nisbetle anılmakta olup muhtemelen burada doğmuştur. Daha sonra Tebriz'e yerleşti, burada ilim tahsil etti ve ömrünün sonuna kadar ders okutmakla meşgul oldu.

Uzun süre yanında kaldığı Kādî Beyzâvî ve Nizâmeddin et-Tûsî gibi âlimlerden ders alan Çârperdî, Şâfiî fikhî yanında aklî ilimlerle diğer dinî ilimleri de okudu; fıkıh, sarf ve nahiv ilimlerinde derin bilgi sahibi oldu. Nüreddin Ferec b. Muhammed el-Erdebîlî ve Muhammed b. Abdürrahim el-Meylânî gibi âlimler kendisinden ders aldı; Adudüddin el-İçî ile de bazı konularda tartışmaları oldu (Sübkî, X, 47-79). Ramazan 746'da (Ocak 1346) Tebriz'de vefat etti.

Hosios Lukas Manastır Kilisesi'nde
Bizans dönemine ait bir mozaikte
"Çarmıha İsâ" kompozisyonu - Atina / Yunanistan

Çârperdi'nin Hâşiye 'ale'l-Keşşâf adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 328)

Eserleri. 1. *el-Hâdî*. Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvî'nin Şâfiî fikhına dair *el-Hâvî* adlı eserinin şerhi olup tamamlanmamıştır (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 438). 2. *es-Sirâcü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*. Hocası Beyzâvî'nin usûl-i fıkha dair *Minhâcü'l-vuşûl* adlı eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1432/1, 1433/1, 1434; Lâleli, nr. 773). 3. *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf*. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı tefsiri üzerine yapılmış on ciltlik bir hâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 358, 572, 573; Lâleli, nr. 328; Hacı Mahmud Efendi, nr. E 65/3; Damad İbrâhim Paşa, nr. 162-163; Serez, nr. 327). 4. *Şerhu's-Şâfiye*. Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in sarfla ilgili *eş-Şâfiye* adlı eserinin şerhi olup müstakil birçok baskısından başka (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 371; *Suppl.*, I, 536) Nukrekâr İakabıyla tanınan Abdullah b. Muhammed el-Hüseynî'nin (ö. 776/1374) *Şerhu's-Şâfiye fi't-taşrif* adlı eserinin kenarında taşbaskı olarak neşredilmiştir (İstanbul 1276, 1285, 1293, 1314). Eser üzerine yapılan hâşiyelerden İzzeddin İbn Cemâa ile Hüseyin er-Rûmî'nin hâşiyesi bir mecmua içinde birlikte basılmıştır (İstanbul 1310). 5. *Şükûk 'ale'l-Hâcibiyye (Şerhu'l-Kâfiyye)*. İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiyye* adlı eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4989/2). 6. *Hâşiye 'alâ şerhi Hillî 'alâ Muhtaşari'l-Müntehâ*. İbnü'l-Hâcib'in *Muhtaşari'l-Müntehâ*'sı üzerine İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin (ö. 726/1326) yaptığı *Gâyetü'l-vuşûl* adlı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1351/1). 7. *el-Muğni fî 'ilmi'n-naḥv* (Süleymaniye Ktp., Şehzade Mehmed, nr. 100/4; Kadızâde Mehmed, nr. 509; Harput, nr. 2/1; Fâtih, nr. 5068/3, 5070/2). Bu eser Muhammed b. Abdürrahim el-Ömerî el-Meylânî ve Abdullah b. Seyyid Fahreddin el-Hüseynî tarafından şerh edilmiştir (Brockelmann, *GAL*, *Suppl.*, II, 257-258).

Bunlardan başka kaynaklarda adları geçen eserlerinden bazıları şunlardır: *Şerhu'l-Hidâye* (Hanefî fakihî Burhâned-din el-Merginânî'nin *el-Hidâye* adlı eserinin şerhidir); *Şerhu'l-Uşûlî'l-Pezdevî* (Ebü'l-Usr el-Pezdevî'nin Hanefî fıkıh usulünün önemli kaynaklarından olan eserinin şerhidir); *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mufaşşal* (Zemahşerî'nin nahve dair *el-Mufaşşal*'ına İbnü'l-Hâcib'in yaptığı *el-İzâh* adlı şerhin hâşiyesidir).

BİBLİYOGRAFYA :

Sübkî, *Ṭabakât*, IX, 8-17; X, 47-79; İsnevî, *Ṭabakâtü's-Sâfi'iyye*, I, 394; Sevkânî, *el-Bedrü'l-tâli'*, I, 47; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 123-124; III, 230; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 145; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'at*, I, 303; Taşköprizâde, *Miftâhu's-âde*, I, 142; Serkis, *Mu'cem*, I, 670, 776; *Keşfü'z-zunûn*, I, 112, 626; II, 1021, 1478, 1751, 1774, 1789, 2036; İbnü'l-Kâdî, *Düretü'l-ḥicâl*, I, 4; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 148; Hansârî, *Ravzâtü'l-cennât*, I, 334-336; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 108; Brockelmann, *GAL*, I, 345, 370-371; II, 246; *Suppl.*, I, 532, 536, 679; II, 257-258; Zirikî, *el-A'âm*, Beyrut 1969, I, 107; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 198; Dihhudâ, *Luğatnâme*, X/A, s. 39-40; X/B, s. 22.

MEHMET ŞENER

ÇARŞAF

Tesettür amacıyla giyilen kadın sokak kıyafeti.

Çarşaf kelimesi Farsça çâder-şebden (gece örtüsü) bozularak Türkçe'ye girmiştir; İslâm ülkelerinde kadınların tesettür gereği ev dışında giydikleri üstluge denir. Genel kurallara uymak mecburiyeti dolayısıyla Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan gayri müslim kadınlar da sokakta aynı geleneği uygulamışlardır.

İran ve Afganistan'da halen çâder, çud-dar adıyla kullanılan çarşaf, menşe itibariyle yatak veya yorgan örtüsü olma-

sından dolayı bu adı almıştır. Nitekim ilk zamanlar tek parçadan yapıldığı ve bugün Anadolu'nun bazı bölgelerinde yanlış olarak car, bürük ve bürgü adlarıyla anıldığı bilinmektedir (bk. CAR). Çarşaf eskiden beri en çok İran ve Irak'ta kullanılmıştır ve bugün İran'da resmi daireler dahil kadınların ev dışında lâcivert veya siyah çarşaf giymeleri mecburidir. XVIII-XIX. yüzyıl seyyahları çarşafın Mısır kadınları arasında da çok yaygın olduğunu yazarlar. Çarşaf Türkiye'ye Tanzimat döneminde hacca gidip gelenler tarafından Araplar veya muhtemelen İranlılar'dan alınmak suretiyle getirilmiştir. Önceleri pek tutulmayan, hatta bid'at olduğu ileri sürülen çarşaf, 1870'te çıkarılan bir emirname ile ince yasmak ve feracenin yasaklanmasından sonra yaygınlaşmıştır. Daha sonra II. Abdülhamid, çarşaf altına gizlenen bazı erkeklerin çeşitli suçlar işlemeleri ve saraya girmeye teşebbüs etmeleri üzerine 4 Ramazan 1309 (2 Nisan 1892) tarihli bir emirname ile çarşaf giyilmesini yasaklamış, fakat bu yasağa ancak saraya girilirken uyulmuştur.

Çarşaf, başla birlikte vücudun üst kısmını örten pelerinle ayaklara kadar belden aşağısını örten eteklikten ibarettir. Buna üçüncü bir parça olarak peçe de takılabilir; fakat artık peçe İran da dahil olmak üzere birçok ülkede terk edilmiştir. Çarşaf Türkiye'de çeşitli dönemlerde değişik şekil ve renklerde kullanılmış ve biçimlerine göre uçkurulu, yandan yırtmaçlı, dolma, torba gibi adlar almıştır. Çarşaf lar önceleri el tezgâhlarında dokunan yünlü ve pamuklu kumaşlardan yapılırdı; daha sonra ipekli-leri, Avrupa kumaşlarından yapılanları ve hazır kutu içinde satılanları giyenin ekonomik durumuna göre kullanılagelmiştir. Bunlar genellikle siyah, lâcivert, mor, güvez, neftî renklerde olur, gençler mavi, turkuvaz, yeşim ve leylakî gibi daha göz alıcı renkleri tercih ederlerdi. Şam'ın sırmalı ve yanar döner çizgili çarşaf ları meşhurdur. Genç kızlar ilk defa on iki on üç yaşlarında çarşaf giymeye başlar ve buna "çarşafa girmek" denirdi.

Çarşaf özellikle XX. yüzyılın ilk çeyreği içinde İstanbul'un yüksek sosyete hanımları tarafından peçesi kaldırılmak, eteği dize, pelerini bele kadar kısaltılmak suretiyle tesettür amacından uzaklaştırılmış, kıyafet devriminden sonra ise yerini genel olarak mantoya bırakmıştır (çarşafın dinî hükmü için bk. TESETTÜR).